

Lingvistica romanică și limba română

1. *Lingvistică romanică și lingvistică romanistică*

Lingvistica romanică se naște în secolul al XIX-lea ca o lingvistică comparativă. Interesul romaniștilor era să explice schimburile dintre latină și limbile romanice. Reprezentanții ei, precum Diez și Meyer-Lübke, foloseau ca material de observație mai ales limbile literare atunci actuale.

Pentru a progresa mai bine în cercetările lor și-au dat însă seama că materialul de observație trebuia completat cu texte mai vechi, cu texte neliterare și cu dialecte atunci încă vii. Așa s-au format două linii de cercetare: unii au continuat să facă o lingvistică comparativă, alții s-au limitat la descrierea limbii unui text într-o singură limbă romanică sau la descrierea unui singur dialect romanice. Cei dintâi fac lingvistică romanică, ceilalți lingvistică romanistică. Astăzi vedem că așa-ziii romaniști fac în general lingvistică romanistică și că lingvistică romanică (comparativă) are un rol foarte redus în cercetare și în învățământ. Avem încă nevoie de o lingvistică romanică comparativă?

2. *Ce este o limbă?*

O limbă este un sistem interiorizat de semne care constă într-o gramatică și un vocabular. Limbile îndeplinesc trei funcții: cognitivă, comunicativă și identificatoare. În virtutea funcției cognitive formăm reprezentări mentale, concepte și combinații de concepte pentru a gândi. Prin intermediul funcției comunicative construim, cu ajutorul cuvintelor și a combinațiilor de cuvinte, o conversație sau texte narative și argumentative. Prin utilizarea unei anumite limbi putem să ne identificăm ca membri ai unui grup sau ai altui grup.

Fără o limbă bine dezvoltată, înzestrată cu un vocabular bogat și o gramatică bogată, unui locutor îi este greu să gândească și să comunice la un nivel sofisticat. O limbă romanică ca româna este o limbă bogat dezvoltată. La prima vedere, o descriere monolingvistică a vocabularului și a gramaticii ei este într-un totu suficientă pentru o bună gândire, o bună comunicare și o bună identificare. Pentru a înțelege:

– poezia *Drumul* lui Marin Sorescu („Gânditor și cu mâinile în spate, / Merg pe calea ferată, / Drumul cel mai drept...”), o poezie mai de grabă de tendință cognitivă,

– scrisoarea lui Neacșu („I pak dau știre domnietale za lucrul turcilor...”), un text mai de grabă de tendință comunicativă,

– și poezia „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie...” a lui Eminescu, o poezie mai de grabă de identificare națională,

românului cu un nivel mediu de instrucție îi este suficientă o competență gramaticală și lexicală normală. Dar dacă începe să descrie textele cu metalimbajul tradițional și folosește termeni ca *substantiv*, *verb*, *morfologie* sau *sintaxă*, el este trimis la latină și la franceză, de unde provin terminologia și conceptualizarea corespunzătoare. Pentru a înțelege bine poezia lui Sorescu cititorul trebuie să o compare cu paradoxonul despre broasca țestoasă a lui Zenon din Elea. Scrisoarea lui Neacșu trebuie comparată cu texte slavone din epocă pentru a înțelege diferite sintagme. Iar textul eminescian cere o comparație cu mitologia romană.

3. *Comparativismul*

Comparativismul este un instrument de cercetare fundamental pentru toate științele și o bază a gândirii omenești. Comparând asemănările și diferențele recunoaștem structuri și nuanțe. Comparativismul lingvistic scoate în evidență bogăția unei limbi. Pentru un lingvist romanist comparativismele cele mai adecvate sunt:

- comparația dintre două epoci
- comparația cu latina și cu alte limbi romanice
- comparația cu cultura europeană

Acum douăzeci de ani, în decembrie 1989, în București și în alte părți lumea striga *libertate*, sensul fiind cel de „eliberare de un comunism totalitar de origine răsăriteană”. Cuvântul *libertate* nu e tradițional în limba română. În secolul al XIX-lea termenul mai curent era *slobozenie*, un slavism care avea conotația de „permisiune”. Datorită patrioților de la 1848, s-a introdus treptat galicismul *libertate*, din nou cu sensul de „eliberare de imperialisme străine, mai ales răsăritene”. Deci *libertate* nu înseamnă numai „să fim liberi / să fiți liberi”, românii voiau și voiesc o libertate de tip occidental, mai individualistă. Cu *libertatea* lor, ei fac parte din Occident.

Să trecem la o comparație mai îndepărtată. Probabil că românul mediu, când aude cuvântul *pădure*, vede o suprafață de pământ cu mulți copaci. Dacă comparăm cuvântul *pădure* cu cuvântul latinesc din care provine, deci *padulem / paludem*, ne dăm seamă că termenul latinesc înseamnă „mlaștină”, ca în italiană *palude* și în portugheza *paul*. Pentru protoromâni *pădurea* era atunci nu numai o suprafață cu mulți copaci, ci o suprafață unde copacii sunt în apă, cum se întâmplă și astăzi încă la Cetate, pe malul Dunării.

Din nefericire, mulți filologi separă lingvistica de știința literară. O lingvistică fără texte nu are prea mare interes, iar o știință literară fără lingvistică nu este știință. De aceea trec la un exemplu de comparație textuală mai generală. În poezia *Halebarda*, Marin Sorescu povestește despre un bătrân cu cușmă, care a urcat într-un troleibuz și căruia îi cade, din când în când, cușma din mână. În cursul călătoriei pasagerii încet cu încet dispar. Sensul textului devine clar dacă știm să-l comparăm, de pildă, cu *Danse macabre* lui Henri Cazalis / Camille Saint-Saëns sau cu *Ballade des seigneurs du temps jadis* a lui François Villon. Marin Sorescu ne prezintă dansul macabru modern în metropola de astăzi, unde coasa țaranului a fost înlocuită prin sapa muncitorului, iar dansul prin călătoria cu autobuzul.

4. Româna – o limbă de sine stătătoare

Comparativismul înlesnește stabilirea asemănărilor și a diferențelor, recunoașterea structurilor, într-un cuvânt, identificarea fenomenelor. Putem identifica și o limbă prin comparativism?

Dacă comparăm sistemul verbal român cu modurile și timpurile celorlate limbi romanice am zice că româna este în mod evident o limbă romanică. Dar să fim atenți la anumite detalii. La conjunctiv, limbile romanice au patru timpuri (v.gr. în italiana *che io canti, che io cantassi, che io abbia cantato, che io avessi cantato*), dar în româna nu regăsim decât trei sau două timpuri (*să jur, să fi jurat, să fi fost jurat*). Și verbul auxiliar este *a fi*, nu *a avea*.

Asta ne duce la o primă observație comparativă: acolo unde celelate limbi romanice reduc o schemă, reduc un fenomen, româna îl dezvoltă în mod original, de pildă:

- verbul *a fi* dispăre din celelate limbi romanice, în română este generalizat ca auxiliar

– în timp ce celelalte limbi romanice demontează genul neutru, româna îl dezvoltă creând un nou sistem nominal cu genul ambigen (masc. *timpul* / fem. *timpurile*)

Genul ambigen există în italiană (*il dito / le dita*) și în albaneză (*qytet / qytete*). Cum dovedește ultimul exemplu, în cazul românei, comparativismul trebuie extins la limbile balcanice. Româna are anumite trăsături care sunt tipice pentru unele limbi balcanice, precum postpunerea articolului hotărât (*copac-ul*, alb. *lis-i*) sau așa numitul articolul genitival (*un cal al prietenului* / alb. *në Universitetin e Tiranës*).

Romaniștii comparatiști cunosc și o altă caracteristică a limbii române: marea ei permeabilitate, care o face să fie foarte flexibilă vizavi de cultura bizantino-slavo-osmană și de cultura romanică occidentală, cum arată exemplele următoare:

„Deși *vremea* este frumoasă, Ion nu are *timp* să se plimbe.”

„Ion este la *drum* spre *Țarigrad*, și va reveni de *Istanbul* pe *autostradă* sau pe *calea ferată*.”

Comparativismul, nu romanistic, ci romanic, ne permite să demonstrăm că româna, la intersecția dintre două mari arii culturale, este, parafrazându-l pe Ministrul de Afaceri Externe Mihail Kogălniceanu, o adevărată limbă de sine stătătoare. Dacă luăm în serios lema Uniunii Europene „Uniți în diversitate” (traducere mai exactă decât „Unitate în diversitate”) trebuie să păstrăm, și să păstrăm bine, limbile de sine stătătoare precum limba română, iar pentru aceasta avem nevoie de comparativismul romanic.

Mulțumiri

Rector magnifice, stimate colege și colegi, doamnelor și domnilor,

Vă mulțumesc pentru înalta distincție care, cu asemănări și diferențe, ne unește acum, întărind prietenia dintre Iași și Viena,

Ac. Prof. Univ. Dr. Michael Metzeltin